

PAP MILÁN

A tévutas hegemon?

*John J. Mearsheimer: A nagy téveszme.
Liberális álmok és nemzetközi realitások¹*

Book review

Talán nincs manapság népszerűbb téma az amerikai hegemonia hanyatlásánál és egy új formációjú világrendszer felemelkedésénél. Könyvtárnyi az irodalma Kína felemelkedésének és egy új multipoláris világ létrejöttének. Ugyanígy végeláthatatlan a sora azoknak a magyarázatoknak, amelyek az egy évszázados amerikai hegemonia okait és folyamatait kutatják. Ezek között szép számmal lehet találni olyanokat, amelyek a nagyhatalmi felemelkedés és hanyatlás hosszú távú sémáit hasznosítva az Egyesült Államok globális hatalmának történetét más korábbi, főleg a Brit Birodalom pályájához hasonlítják. Mások számára az amerikai kivételesség az amerikai hegemonia történetében is kimutatható: a földkerekségre ekkora gazdasági és katonai hatalommal, kulturális befolyással lévő ország még nem létezett a világtörténelemben. Ebből kifolyólag hanyatlása és bukása is másképp fog végbemenni, mint a korábbi birodalmaké. John Mearsheimer 2018-as könyve, amely magyarul *A nagy téveszme. Liberális álmok és nemzetközi realitások* címmel jelent meg, a liberális hegemonia globális kísérletének és missziójának tudja be az amerikai hatalom hanyatlását világszerte. De mi is a liberális hegemonia? Mearsheimer erre a következő definíciót adja: „A liberális hegemonia olyan ambiciózus stratégia, amelynek keretében egy állam arra törekszik, hogy minél több országot a sajátjához hasonló liberális demokráciává alakítson, miközben elősegíti a szabadkereskedelmet és a nemzetközi intézmények kiépítését.” (17.) E törekvés pedig a jórészt a washingtoni politikai elit tagjaitól ered, akik nem kizárólag stratégiai szempontból, hanem morális megfontolásból is támogatják döntéseikben a liberális hegemonia ügyét. Nemcsak a pusztá érdek, a *rai-*

¹ Századvég, Budapest, 2022.

son *d'état* mozgatja ez utóbbi nagyszabású globális projektet, hanem a jó szándék is, amely mostanra már egyre többször találkozik elutasítással világszerte. Mearsheimer e kritikájában már évek óta következetes álláspontot foglal el, amennyiben az általa kidolgozott offenzív realizmus világképét igyekszik az aktuális folyamatokra lefordítani. Véleménye az Egyesült Államok és a NATO elhibázott bővítési stratégiájáról Oroszország Ukrajna ellen indított háborúja után került éles megvilágításba. Nem csoda, hogy a Mearsheimer előadásairól szóló videókat a konfliktus kezdete óta milliók látták, ugyanakkor a fősodratú nyugati sajtó egyfajta kiközösítéssel reagált vele szemben.

John Mearsheimer 1982 óta tanít a Chicagói Egyetemen. Első monográfiája (*Conventional Deterrence*, 1983), bár a hidegháborús elrettentési politikára is rezonált, történeti dokumentumok alapján dolgozta fel a háborús felek második világháború utáni viselkedését. A kötet azt vizsgálja, hogy miért nem működött az elrettentés politikája az Egyesült Királyság és Franciaország részéről, miért nem támadtak a szövetségesek a háború kitörése után, és miért tette ezt meg a náci Németország. 1988-as kötetében pedig a hetvenes évekig legbefolyásosabb stratégiának és hadtörténésznek tekintett Basil Liddell Hart életművét igyekezett újraértékelni, fókuszálva az angol szerző 20-as, 30-as években megjelent stratégiai írásaira és fogadtatásukra Angliában és Németországban a második világháború előtt (*Liddell Hart and the Weight of History*, 1988). Mearsheimer főművének a 2001-ben megjelent *The Tragedy of Great Power Politics* című nagyszabású könyvét tartja a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakma. A 90-es években írt több fontos tanulmányát ugyanis itt fejtette ki rendszerbe foglalva, megfogalmazva az offenzív realizmus irányzatának főbb állításait is. A hagyományos realista tételek – mint az anarchia a nemzetközi viszonyokban, a bizonytalanság nemzetközi léghőre és az államok mint racionális szereplők, amelyek elsődleges célja a túlélés – mellett Mearsheimer a támadókapacitás kiépítését és növelését tekinti a nagyhatalmi biztonsági törekvések racionális stratégiájának. A nagyhatalmi terjeszkedésnek ugyanakkor geopolitikai határai vannak, elsősorban a nagy kiterjedésű óceánok, amelyek határt szabnak a hegemonia kiteljesedésének is. Az Egyesült Államok racionális stratégiai célja így az, hogy hegemon pozícióját a nyugati féltekén biztosítsa, míg a keleti féltekén igyekezzen olyan hatalmi egyensúlyt teremteni, amely megakadályozza egy ottani hegemon nagyhatalom felemelkedését. A tanulság, hogy az offenzív katonai kapacitások felhalmo-

zása mellett az Egyesült Államok ne kötelezze el magát túlságosan a keleti félteke konfliktusaiban.

Az említett racionális stratégiát az amerikai elit- és érdekviszonyok azonban sokszor felülírják. John Mearsheimer Stephen Walttal írt *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (2006) című könyve éppen erre világít rá: a közel-keleti viszonyokba való túlzott amerikai beavatkozás, írják a szerzők, annak a lobbierőnek köszönhető, amely Washingtonban sikeresen győzi meg a döntéshozókat az amerikai–izraeli kapcsolatok egyre szorosabbra vonásáról. A *nagy téveszme* az elhibázott amerikai szerepvállalást egy elvontabb perspektívából szemléli, a liberális ideológia kritikai megközelítéséből. Az Mearsheimer számára is világos, hogy a politikusi hazugság elterjedt és időtlen jelenség; erről szól 2011-es kötete (*Why Leaders Lie?*). A liberális törekvésben azonban nem pusztán egy hegemon terjeszkedést segítő hazugságot lát, hanem egy eszmét, amely az Egyesült Államok történetében gyökerezik és tulajdonképpen nagyhatalommá tette az országot. A liberális küldetés, a *manifest destiny* 19. századi eszméi azonban a globális politika terébe kerülve korlátozottan érvényesíthetők. Erről tanúskodik a hidegháború utáni nemzetközi politika története és az amerikai missziók kudarca. Az iraki és még inkább az afganisztáni államépítés csődje azt mutatja Mearsheimer számára, hogy az amerikai hegemon túlvállalta magát, és ezt leginkább eszmei meggyőződéséből tette. Azok a liberális elméletek, amelyek a nemzetközi kapcsolatok terén a liberális politika megtámogatására szolgálnak – ilyen a kanti indíttatású demokratikus békeelmélet, a kereskedelmi civilizáció vívmányain alapuló gazdasági interdependencia elmélete vagy a nemzetközi szerződésekre és intézményekre alapozó liberális institucionalizmus irányzata –, a hidegháború időszakában jöttek létre, de mindig a nyugati államok és kultúrkör érintkezései kapcsán bírtak leíró erővel.

Mearsheimer ajánlata a liberális missziók helyett a realista mérlegelés, a „politikai megoldások” preferálása a hittérítő háborús kalandok helyett. Realista perspektívából nézve ugyanis a történelemnek nem lehet vége: az emberi csoportok konfliktusa teremti a történelmet, e konfliktusok pedig az emberi természetből erednek. Mearsheimer könyvének jelentős részében a politikai realizmus általános jellemzését adja, amely a politika *de facto* tényezőit az antropológiai pesszimizmust vagy szkepszist valló tradíció nagy gondolkodóihoz (Thuküdidész, Machiavelli, Hobbes) kapcsolja a szerzőt. Az államokon belül létrejövő liberális politikai rendnek azonban

van létjogosultsága szerinte, mivel ott az államhatalom hierarchikus rendet hoz létre, szemben a nemzetközi kapcsolatok alapvetően anarchikus természetével. A realista perspektívának ráadásul számolnia kell még egy tényezővel az államok mozgásának kusza rendszerében, a nacionalizmusok legtöbbször konfliktusos ütközésével. A liberális küldetéssel szemben Mearsheimer a nacionalizmusok erejét említi, amelynek hasonlóan ideologikus a természete, de ellentétes irányú törekvést jelenít meg. A nacionalizmus adja a politikai közösségek összetartó erejét, egyúttal a globális érintkezések rendszerének szétválasztása felé is hat. Felülírva a liberális globalizálódás nagy narratíváit.

A *nagy téveszme* Mearsheimer korábbi könyveihez hasonlóan a viták kereszttüzebe került. A kötetről a Robert Jervis vezette International Security Studies Forum (ISSF) 2019-ben részletes kerekasztalvitát tartott a szerző olyan kollégáinak részvételével, mint Cristopher Layne, Jennifer Pitts, Jack Snyder és William Wohlforth. A vita anyaga és Mearsheimer kritikákra adott válasza az ISSF honlapjáról szabadon letölthető. Két kérdést azonban itt is érdemes megfogalmazni a kötet érvelésére vonatkozóan. Az első, hogy lehetséges-e hegemon pozíció saját értékrendszeren alapuló ígélet nélkül. Fenntarthatja-e az Egyesült Államok globális elsőbbségét, ha nem ígéri, hogy az egyes államok a béke és prosperitás társadalmává válhatnak. Ez a dilemma azt is felveti, hogy egy mearsheimeri realizmusképben milyen szerepe lehet a nemzetközi kapcsolatok liberális iskolájához tartozó Joseph Nye által leírt „*soft powernek*”, eszmei és ideológiai befolyásolásnak. A második kérdés arra irányul, hogy szemlélhető-e a nemzetközi kapcsolatok folyamata az egyes államok belső viszonyai és változásai nélkül. A neoralisták ugyanis az államokat egy egységként és racionális szereplőkként tételezik. Mi történik azonban, ha a demokráciákban jelentkező többségi választói vélemény ellentétes az állam realista és racionális stratégiájával? Érdemes végiggondolni, hogy mely esetekben történt meg ez az elmúlt másfél évszázadban a nyugati világban. A liberális hegemonia tehát nem csak az államvezetés vagy a (kül)politikai elit részéről jelentkezhet. Ez a kérdéskör azonban már részben túl is mutat a recenzió tárgyát képező kötet mondanivalóján. Választ John Mearsheimer és szerzőtársa, Sebastian Rosato új kötetétől várhatunk, amely az államok racionális viselkedését tárgyalja és *How States Think: The Rationality of Foreign Policy* címmel jelent meg a Yale University Press gondozásában. Magyar nyelven az olvasók a könyvet idén vehetik kezükbe a Századvég kiadásában.